

KONSTANCJA ZEGARTOWSKA-KULIŚ ^{a,®}

 0009-0000-1565-7775

^a Szkoła Doktorska na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie,
ul. Bobrzyńskiego 10, pok. 119, 30-348 Kraków

[®] ZegartowskaKonstancja@GMail.Com

PRAWO NATURALNE DZISIAJ Perspektywa filozoficzno-teologiczna

Słowa kluczowe: natura człowieka, prawa człowieka, prawo naturalne, prawo stanowione, prawo uniwersalne.

Abstrakt: Celem artykułu jest wskazanie na aktualność problemu prawa naturalnego. Dodatkowo publikacja jest zorientowana na przedstawienie argumentacji filozoficznej oraz teologicznej. Ważny dla tematu jest niewykluczający się charakter obu argumentacji. Zaznaczona jest rola i znaczenie tego prawa dla całego społeczeństwa. W artykule krótko przedstawiona jest idea prawa naturalnego, jego początki i przebieg dyskusji. Zaprezentowane są aktualne stanowiska filozoficzne i obecne kierunki rozwoju idei prawa naturalnego. W artykule stwierdzono niezbędną rolę prawa naturalnego w świecie i w dyskusji międzynarodowej. Ideą powstania publikacji jest uwrażliwienie na problem, wyakcentowanie dylematów i podkreślenie wagi rozwiązań. Naukowa dyskusja i rozważania dotyczące praw naturalnych mają niebagatelną rolę w rozwiązywaniu międzynarodowych sporów dotyczących każdego człowieka.

Sekcje: [Wstęp] > 1. Idea prawa naturalnego > 2. Prawo naturalne a prawo stanowione > 3. Prawo naturalne, krótki zarys historyczny > 4. Nowa teoria prawa naturalnego > 5. Prawo naturalne a godność człowieka > 6. Prawo naturalne a teologia > 7. Kwestie sporne > [Podsumowanie].

KONSTANCJA ZEGARTOWSKA-KULIŚ (1999–); 2023, mgr: teologia (UPJPII, Kraków); zainteresowania naukowe: bioetyka początku i końca życia człowieka.

Starożytni filozofowie dociekali pierwotnych praw, obowiązujących każdego człowieka, zakorzenionych w naturze, niepo pochodzących od jakiegokolwiek prawodawcy. Zastanawiali się również i szukali podstaw umożliwiających tworzenie prawa stanowionego, które będzie sprawiedliwe oraz obiektywne, a także niezależne od woli jednostki czy grupy. Dążyli do odkrycia praw istniejących wcześniej niż wszelkie ludzkie ustawodawstwo¹.

Nie jest możliwe jednoznaczne określenie początków ukształtowania się idei prawa naturalnego. Zagadnienie to interesuje człowieka już od czasów starożytnych. Od zarania myśli filozoficznej, powstawały liczne definicje praw, które według myślicieli rządzą światem i człowiekiem. Jednak nie pojawił się żaden jednorodny, wspólny system czy obiektywna definicja. Wiele publikacji dotyczących prawa naturalnego już wydano, lecz temat ten jest nadal żywy i obecny w publicznej debacie². Zdecydowana większość tekstów i druków naukowych odnosi się do argumentacji *stricte* filozoficznej lub teologicznej, jednak wartościowe jest przedstawienie obu perspektyw w jednym artykule.

1. Idea prawa naturalnego

Idea prawa naturalnego jest jedną z najintensywniej dyskutowanych na wielu płaszczyznach, szczególnie prawnej, filozoficznej i politycznej, ze względu na odniesienia do prawa naturalnego w licznych dokumentach państwowych³. Idea ta dotyczy bezpośrednio każdego człowieka niezależnie od czasu czy przestrzeni geograficznej⁴. Współcześnie wyłania się wiele pytań dotyczących aktualności prawa naturalnego. Czy obecnie uprawnione jest powoływanie się na to prawo? Dodatkowo

¹ Por. A. Kurasz, *Czy istnieje prawo naturalne*, „Studia Elckie”, 9(2007), s. 48–49; K. Wroczyński, *Niedoskonałe prawa a prawo naturalne*, „Ethos”, 16(2003), nr 1–2(61–62), s. 43.

² Zob. T. Gałkowski, *Prawo naturalne fundamentem każdego prawa?*, „Annales Canonici”, 7(2011), s. 5–17; J. Laskowski, *Prawo naturalne*, PrKan, 34(1991), nr 1–2, s. 151–162; M. Moschella, R. George, *Natural Law*, w: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, red. N.J. Smelser, P.B. Baltes, Pergamon 2001, s. 320–324; J. Finniss, *Natural Lights & Natural Rights: The Problem of the New Classical Natural Law Theory*, New York 2011.

³ Por. J. Jaskiernia, *Spór o istnienie naturalnego porządku prawnego*, „The Peculiarity of Man”, 2018, nr 27, s. 103.

⁴ Por. R. Tokarczyk, *Filozofia prawna. W perspektywie prawa natury*, Białystok, 1996, s. 133; tenże, *Universal Dimensions of Natural Law*, „Dialogue and Humanism”, 4(1994), nr 2–3, s. 27.

podnoszone są wątpliwości względem zakresu tego prawa i możliwości jego dookreślenia.

Prawo naturalne zanurzone w filozoficznej wizji człowieczeństwa nie jest i nie może być abstrakcyjnym pojęciem, oderwanym od koncepcji człowieka. Natura konstytuuje istnienie, jest miarą odniesienia do siebie i do innych⁵. Gdy definiujemy prawo naturalne, sięgamy do konkretnej antropologii⁶. Odkrywanie natury człowieka, bezpośrednio jest związane z eksplorowaniem jej praw. Jednak pytanie o naturę nie jest zagadnieniem prostym i oczywistym. Odkrywanie istoty człowieczeństwa dotyczy tych aspektów, które w człowieku są typowo ludzkie. Dziś nie brakuje głosów mówiących, że właściwie nie ma różnicy między *homo sapiens* a zwierzęciem, aczkolwiek nadal powszechna opinia jest bezsporna, co do odróżnienia istoty ludzkiej od reszty gatunków⁷.

Próbując określić prawo naturalne, chcemy rozpoznać pierwotne prawa. Człowiek od zawsze poszukuje pewnych uniwersaliów, by móc odwołać do nich: swoje zachowanie, moralność oraz prawa, którymi powinien się kierować. Jednakże zidentyfikowanie takich powszechnych zasad jest niezmiernie trudne z perspektywy wielości religii, myśli i prądów filozoficznych, nierzadko wzajemnie się wykluczających. Prawo naturalne było taką ideą, do której uciekano się w różnorodnych sporach, przyjmując ją za obowiązującą. Natomiast obecnie podważana jest rola prawa naturalnego i jego znaczenie w prawodawstwie oraz życiu społecznym⁸. Część naukowców nie odrzuca go, lecz stwierdza, że jest to pojęcie zbyt wieloznaczne i nader szerokie, aby móc je podnosić w publicznej dyspucie. Zaznaczają oni, iż niejasność prawa naturalnego może negatywnie wpływać na przejrzystość porządku prawnego, w przypadku argumentacji decyzji opartych na tym prawie⁹.

„Mimo wielu rozbieżności, przedstawiciele poszczególnych dyscyplin naukowych, w zasadzie twierdząco, odpowiadają na pytanie o istnienie

⁵ Por. tenże, *Filozofia*, s. 136.

⁶ Por. Kurasz, *Czy istnieje*, s. 45; M.A. Krąpiec, *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 2009, s. 19.

⁷ Por. tamże, s. 45.

⁸ Por. tamże, s. 35–36, A. Szadok-Bratuń, *Czy prawo naturalne wiąże administrację publiczną? Uwagi wprowadzające*, w: *Administracja publiczna pod rządami prawa. Księga pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin prof. zw. dra hab. Adama Błasia*, red. J. Korczak, Wrocław 2016, s. 465–479; M. Maciejewski, *Doktrynalne ujęcia relacji prawo naturalne – prawo stanowione od starożytności do czasów oświecenia*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa”, 8(2015), z. 2, s. 107–132.

⁹ Por. Kurasz, *Czy istnieje*, s. 36.

prawa natury”¹⁰. Zagadnienie prawa naturalnego występuje na każdym etapie rozwoju myśli filozoficznej w Europie. Od początku jest to temat gorliwie omawiany. Mimo tak powszechnego zainteresowania nadal staje się przedmiotem licznych dyskusji¹¹. Trwałość doktryny prawa naturalnego możemy zauważyć na różnych kontynentach i w rozlicznych kulturach, nie jest to jedynie domena europejska czy chrześcijańska. W islamie, hinduizmie czy buddyzmie również występuje koncepcja prawa naturalnego¹². Człowiek pragnie poznać prawa, według których funkcjonuje świat. Chce zgłębić obiektywną miarę naszych zachowań, niezależną od cudzego interesu.

Co ciekawe, współczesna etnologia wykazuje istnienie pewnej, wspólnej moralności. Mimo różnorodności kulturowej i społecznej wszystkie ludy posiadały jedność elementarnych intuicji moralnych. Ta ogólna świadomość moralna była widoczna w świetle badań etnologicznych już na początku XX wieku i w ciągu lat została potwierdzona. „Wielki wkład w tym zakresie wnieśli znane w latach międzywojennych szkoły etnologiczne: funkcjonalna B. Malinowskiego oraz wiedeńska szkoła historyczna w etnologii W. Schmidta, a także powojenna amerykańska szkoła antropologiczna oraz ośrodek badawczy Uniwersytetu Notre Dame”¹³. Dodatkowo badania, dotyczące różnych religii pozaeuropejskich (islam, hinduizm, buddyzm), potwierdzają tę integralność zasad moralnych. Przystoi więc wnioskować, że istnieje swoista, uniwersalna świadomość moralna. Nie jest może ona jednakowa w ogólnych aspektach dla wszystkich kultur, ale występuje jakiś wspólny fundament¹⁴.

Dyskusja dotycząca prawa naturalnego nie zamyka się jedynie w rozprawach filozoficznych, lecz co więcej, niekiedy przyjmuje formę sporu prawnego. W trakcie sporządzania prawa stanowionego oraz wyroków rodzą się dylematy, nawiązujące do wzajemnej relacji prawa pozytywnego

¹⁰ M. Łuszczyńska, A. Łuszczyński, *Autorytarne prawa naturalne? Kilka uwag o negatywnym potencjale pozytywnych idei*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem”, 39(2017), nr 2, s. 10.

¹¹ Por. tamże; H. Waśkiewicz, *Historia teorii prawa naturalnego*, „Roczniki Filozoficzne”, 2(1969), s. 69.

¹² Zob. Łukasińska, Łukasiński, *Autorytarne prawa*, s. 10; K. Stachewicz, *W poszukiwaniu podstaw moralności. Tomistyczna etyka prawa naturalnego a etyka wartości Dietricha von Hildebrandta*, Kraków 2001, s. 45.

¹³ Kurasz, *Czy istnieje*, s. 49.

¹⁴ Por. tamże.

i naturalnego. W przypadku podejmowania regulacji legislacyjnych część prawników bazuje na zasadach prawa naturalnego¹⁵.

2. Prawo naturalne a prawo stanowione

Istnieje wszakże niebezpieczeństwo, że odrzucając prawo naturalne, najważniejszym prawem obowiązującym każdego człowieka będzie prawo stanowione. Prawo to nadawane jest przez prawodawcę i sąd konkretnego kraju. Stwarza to wiele wątpliwości, gdyż doświadczenia I oraz II wojny światowej, a także obecne rządy totalitarne, postępują zgodnie z własnym prawem. Jednak zdajemy sobie sprawę, że nie są to prawa mające na celu dobro każdego człowieka. Uznanie prawa stanowionego za najwyższą instancję nie jest wystarczające i należyte, ponieważ zbiór tych przepisów w nieodpowiednich rękach może zostać wykorzystany do nieetycznych celów. Każde państwo czy władza mogłyby uzasadnić niemoralne zasady własnym prawodawstwem. Prawo stanowione może sprzyjać interesom jednostki lub jakiejś grupy, a nie większemu dobru, dyskryminując lub niszcząc inne grupy¹⁶.

Po II wojnie światowej nastąpiło odrodzenie idei prawa naturalnego. Po doświadczeniu niegodnie wykorzystanej ludzkiej władzy odrodziło się pragnienie odkrycia obiektywnych praw, według których możemy jako ludzkość postępować. Przez doznanie sytuacji granicznych poszukujemy sprawiedliwości, będącej ponad prawem stanowionym. Ludzka niesprawiedliwość budzi sprzeciw i prowokuje do postawienia pytań o cel oraz przyczynę wszelkich praw¹⁷.

Radykalny pozytywizm zupełnie zdyskredytował koncepcję obiektywnych praw, wynikających z natury człowieka, uznając prawo stanowione za jedyne, obowiązujące i słuszne. Jednak pozytywizm w swojej skrajnej formie został skonfrontowany z wydarzeniami II wojny światowej i prawem III Rzeszy. Po traumatycznych przeżyciach wojennych nastąpił powrót do prawa zakorzenionego w moralności, tym samym wskrzeszono ideę prawa naturalnego. „Powinność prawa nie może być oddzielona od powinności moralnej”¹⁸. Trybunał Norymberski zaaprobował nadrzędność praw naturalnych nad niemieckim prawem stanowionym. ONZ w Powszechnej

¹⁵ Por. Jaskiernia, *Spór*, s. 105.

¹⁶ Por. Kurasz, *Czy istnieje*, s. 39.

¹⁷ Zob. tamże, s. 40.

¹⁸ P. Nycz, *Współczesny prawnik wobec prawa naturalnego, pozytywnego i niepozytywistycznej koncepcji prawa*, „Lubelskie Zeszyty Prawnicze” (LZP), 2016, nr 3, s. 37.

Deklaracji Praw Człowieka odwołuje się do zasad prawa naturalnego, wprowadzając te zasady do rzeczywistości politycznej, społecznej i jurydycznej¹⁹.

Prawo naturalne może być traktowane jako fundament, a także przeciwwaga dla prawa stanowionego. Według tej idei jest bardziej pierwotne i podstawowe niż prawo stanowione, które musi z nim korespondować oraz nie może być mu przeciwne. Prawo naturalne wynika, jak sama nazwa wskazuje, z natury człowieka, z przyrodzonych, ponadto odwiecznych norm. Natomiast określenie takowych zasad nie jest oczywiste, jasne i przejrzyste. Wieloznaczność terminu „natura” nie ułatwia sformułowania oraz ustalenia jednej definicji²⁰.

Prawo naturalne funkcjonuje niezależnie od woli człowieka, bierze się z natury rzeczy, a w założeniach wyznacza ramy prawodawstwu pozytywnemu. Ma charakter rozumowy i w związku z rozumną naturą istoty ludzkiej jest pojmowalne dla każdego²¹. Dotyczy uniwersalnych wartości, zakorzenionych w naturze człowieka. Zatem to prawo ma trzy podstawowe przymioty: powszechność, niezmienność i poznawalność, dzięki naturze rozumnej człowieka. Jest ono zakotwiczone w człowieku od początku jego istnienia i wszystkie osoby, zgodnie z postulatami tego prawa, zostały zobowiązane do przestrzegania tychże powszechnie znanych, akceptowalnych norm²².

Prawem naturalnym nazywamy zbiór niezmiennych, obiektywnych prawd, wiążących dla każdego człowieka. Jest ono niezbywalne oraz powszechne. Nie można nikomu go nadać ani nikogo go pozbawić. Pierwszym katalogiem, sięgającym do prawa naturalnego, była francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789 roku. Wyrazem uznania prawa naturalnego za obowiązujące jest uchwalenie Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Prawo naturalne bezpośrednio przejawia się w prawach człowieka, zawartych w tej Deklaracji²³.

¹⁹ Por. Szadok-Bratuń, *Czy prawo*, s. 10; J. Jaskólska, *Treść Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, „Człowiek w Kulturze”, 1998, nr 11, s. 55.

²⁰ Por. Jaskiernia, *Spór*, s. 108; H. Gommer, *The Resurrection of Natural Law Theory*, „Rechtstheorie”, 42(2011), nr 2, s. 271.

²¹ Zob. P. Konieczna, *Prawo naturalne, prawo pozytywne, niepozytywistyczna koncepcja prawa – rozważania związane z istotą tych pojęć i próba zdefiniowania ich roli w odniesieniu do działalności współczesnych prawników*, LZP, 2016, nr 3, s. 24.

²² Zob. T. Zarębski, *Filozoficzne koncepcje prawa z punktu widzenia młodego prawnika*, LZP, 2016, nr 3, s. 46.

²³ Por. M. Filipiuk, *Prawo naturalne, prawo pozytywne, niepozytywistyczna koncepcja prawa. Moje refleksje na temat rozumienia tych pojęć i ich znaczenia dla współczesnego prawnika*, LZP, 2016, nr 3, s. 5; Jaskólska, *Treść Powszechnej*, s. 49–51.

Wiele niejasności w sprawach prawno-naturalnych pochodzi ze złożonego charakteru pojęć i zasad z nimi związanych. Prawo naturalne stanowi przedmiot dociekań wielu dyscyplin naukowych oraz politycznego, a także społecznego dyskursu. Teologia, etyka, również polityka rozpatrują to zagadnienie z różnych perspektyw, co dodatkowo utrudnia ujednolicenie terminologii²⁴. Różne stanowiska światopoglądowe i filozoficzne dążą do ustalenia jednego rozwiązania czy definicji. Zarazem etyka i religia co innego traktują jako źródło prawa naturalnego. Dla teologów podwaliną prawa naturalnego jest Bóg, stwórca natury i człowieka. Teologia stwierdza, że Bóg powołał do życia istotę ludzką oraz jej naturę, natomiast etyka jako fundament prawa naturalnego poczytuje tylko i wyłącznie człowieka. Wszak można zauważyć tu pewną zbieżność, gdyż teologia, a także etyka, odnoszą się do natury istoty ludzkiej. Jedynie teologia konstatuje, że rdzeniem tej natury jest Bóg. Mimo to nie zaprzecza, iż człowiek posiada naturę i zgodnie z jej zasadami, przysługują mu pewne prawa oraz obowiązki.

Wyróżnienie prawa stanowionego i prawa naturalnego zapoczątkowało liczne, niezakończone do dziś spory. Wiele dyskusji opiera się na przeciwstawianiu obu praw oraz próbie udowodnienia, iż jedno jest bardziej podstawowe, a przez to ważniejsze od drugiego. Prawo stanowione to zbiór praw uchwalonych przez organ państwowy, obowiązujących na obszarze państwa, tworzących spójny system reguł i zasad. Natomiast prawo naturalne zawiera pewne ogólne przepisy, wzory postępowania, którymi powinien kierować się każdy człowiek. Zgodnie z ideą prawa naturalnego nie jest to prawo nadawane przez człowieka, ale odkrywane. Istnieje jednak niebezpieczeństwo ideologizacji prawa naturalnego. Gdy jakaś grupa, niedążąca do poznania prawa, będzie chciała narzucić swoje przekonania innym, może posłużyć się ideą prawa naturalnego do uargumentowania własnych celów²⁵.

Kwestią problematyczną dla prawników jest rola i miejsce wartości w systemach prawnych. Czy możliwe jest uzasadnienie prawa bez uwzględnienia podstawowych wartości człowieka? Czy akty prawne, będące sprzeczne z fundamentalnymi normami ludzkimi, są w stanie zostać uznane za obowiązujące prawo? Wydaje się, że odpowiedź na tak postawione pytanie może być jedynie negatywna. Prawo ma za zadanie

²⁴ Zob. Łukasińska, Łukasiński, *Autorytarne prawa*, s. 9–10.

²⁵ Por. tamże, s. 13–14.

zmierzać ku dobru, sprawiedliwości, bezpieczeństwu społeczeństwa, ale również i ludzi w ogóle. Prawo nie powinno faworyzować obywateli w najbardziej podstawowych aspektach, takich jak życie czy zdrowie. Zasady działania, odwołujące się do elementarnych wartości, ujęte są właśnie w prawie naturalnym. Mogą one być pierwowzorem zachowań i odniesieniem, pewną miarą prawa pozytywnego. W sytuacji poszukiwania obiektywnego gruntu dla czynów, bazy ludzkiej moralności i prawa stanowionego, sięgamy do doktryny prawnego-naturalnej²⁶.

Prawo naturalne uznaje obecność obiektywnych oraz powszechnych wartości i na nich opiera swoje zasady. Według zwolenników prawa naturalnego podstawowe wartości są naturalnie przypisane każdemu człowiekowi i są dostępne dla wszystkich poprzez rozum i na zasadzie intuicyjnego poznania. Wartości mogą być wyrażane w formie norm postępowania. Normy prawnego-naturalne obowiązują na zasadzie ontologicznej konieczności²⁷.

Prawo naturalne w swojej esencji zakłada, że jest najbardziej podstawowym prawem, obligującym człowieka. W tej teorii wszystkie prawa stanowione są prawami wtórnymi i muszą być zgodne z zasadami prawa pierwotnego. Elementarne postulaty prawa naturalnego, to czynienie dobra, unikanie zła i promowanie dobra wspólnego. „Zwolennik prawa naturalnego wierzy, że całe prawo musi być moralnie uzasadnione, jeśli ma być legalnie nazywane «prawem»”²⁸. Dodatkowo prawo naturalne w zamyśle jest niezmiennie²⁹.

We współczesnym dyskursie prawnicy odwołują się do prawa naturalnego jedynie w sytuacjach, w których prawo stanowione narusza fundamentalne prawa człowieka lub jest niewystarczające do ochrony tych praw. Prawa człowieka są *de facto* odzwierciedleniem prawa naturalnego. Po doświadczeniach wojny i „prawa bezprawnego” powstało pojęcie „ustawowego bezprawia”. Zostało ono zdefiniowane przez filozofa Gustava Radbrucha oraz opracowane w swoistej koncepcji, dodatkowo

²⁶ Por. tamże, s. 16; Stachewicz, *W poszukiwaniu*, s. 45.

²⁷ Por. Tokarczyk, *Filozofia*, s. 135.

²⁸ M. Sopiński, *Natural Law Theory and its Benefits: Arguments for Adopting New Classical Natural Law Theory Based on a Priority of Persons*, „Prawo i Więź”, 2023, nr 3(46), s. 54. „The natural law proponent believes that all law must be morally justified if it is to be legitimately called «law» at all”.

²⁹ Zob. Filipiuk, *Prawo naturalne*, s. 12; A. Kość, *Podstawy filozofii prawa*, Warszawa 2005, s. 25.

opisanej jego imieniem, która zawiera skondensowaną treść prawa natury³⁰. Formuła Radbrucha określa minimum moralności w prawie. Akcentuje konieczność indywidualnego podejścia do legislacji w szczególnych przypadkach i spojrzenia bardziej na ducha prawa niż na samą literę³¹.

Do pojęcia prawa naturalnego odwołują się konstytucje licznych państw. Na podstawie zasad i idei prawno-naturalnych zostały spisane prawa człowieka. Jednak istnieje poważny problem w związku ze sprecyzowaniem prawa naturalnego. Kiedy sięgamy do naturalnego porządku prawnego w prawie stanowionym, powinniśmy móc określić konkretny zakres prawa, do którego się ustosunkujemy³². Prawo pozytywne ma za zadanie być zgodne z prawem naturalnym, jednak aby takowe cechy analogii przejawiało, musimy przyjąć wspólny pogląd co do treści i zakresu prawa naturalnego. To niezbędny warunek, aby postanowienia prawne mogły być spójne i jednoznaczne. Skoro prawo stanowione ma korelować z prawem naturalnym, a nawet starać się je najpełniej wyrażać, to ważna jest znajomość zasad prawa naturalnego³³.

3. Prawo naturalne – krótki zarys historyczny

Doktrynę prawa naturalnego szczególnie pogłębił Arystoteles. W Rzymie idea ta była rozwijana przez stoików, a następnie została przejęta i pogłębiona przez kulturę judeochrześcijańską, zwłaszcza przez takich myślicieli, jak Augustyn i Tomasz z Akwinu³⁴. Podczas kolejnych dekad sedno prawa naturalnego było udoskonalane. Szczególne zainteresowanie tą ideą można zauważyć po doświadczeniach granicznych, takich jak przeżycia II wojny światowej. Współcześnie ze względu na fakt, iż liczne prawa człowieka są stale łamane, dyskusja związana z kwintesencją prawa naturalnego jest stale żywo podejmowana.

Antyfon, żyjący w starożytności, stwierdził, że jest jedno prawo naturalne dla wszystkich ludzi, niezależnie od statusu czy pochodzenia.

³⁰ Por. Sopiński, *Natural Law*, s. 55.

³¹ Por. tamże, s. 56.

³² Por. Jaskiernia, *Spór*, s. 106; P.W. Butler, *A Not So Distant Mirror: Federalism and the Role of Natural Law in the United States, the Republic of Ireland, and the European Community*, „Vanderbilt Journal of International Law”, 25(1992) nr 3, s. 468; J. Finnis, *Grounding Human Rights in Natural Law*, „American Journal of Jurisprudence”, 60(2015), s. 225.

³³ Por. Jaskiernia, *Spór*, s. 108; M. Agnosiewicz, *Krótkie dzieje praw naturalnych*, <http://www.Racjonalista.PL/kk.php/t,2715> [25.03.2025].

³⁴ Zob. Jaskiernia, *Spór*, s. 107.

Już w czasach antycznych myśliciel orzekł, że figurują dwa porządki: naturalny i ustanowiony przez ludzi. Porządek naturalny według filozofa jest ważniejszy oraz powinien stanowić normę postępowania każdego człowieka³⁵.

Można jednak rozeznaczyć, że to Sokrates dał właściwy początek doktrynie prawa naturalnego. W swoich rozprawach dowodził on istnienia praw powszechnych i niezmiennych właśnie z ludzkiej natury³⁶.

Arystotelesowi zawdzięczamy pogłębioną analizę prawa naturalnego. Filozof ten jest uznawany za pierwszego, który rozumiał prawo naturalne jako prawo w ścisłym, a nie metaforycznym, tego słowa znaczeniu. Dla Arystotelesa osią prawa naturalnego była stała natura ludzka. Według myśliciela właśnie ta natura posiada zdolność samoistnego odróżniania dobra od zła i sprawiedliwości od niesprawiedliwości. Stagiryta, mimo iż nie był chrześcijaninem, głosił, że człowiek może rozgraniczyć dobro i zło, bez odwoływania się do boskiej opatrności, posługując się jedynie własnym rozumem. Konstatował również powszechność i niezmienność prawa naturalnego. Dodatkowo zdaniem Arystotelesa normy prawa naturalnego trwają w strukturze ontycznej każdego człowieka, niezależnie od przekonań czy kultury, w której osoba została wychowana³⁷.

Według filozofii Arystotelesa pierwotnym celem człowieka jest szczęście, osiągane dzięki rozumowi. Prawo naturalne instruuje, jak osiągnąć tak rozumiane szczęście. Konsekwencją naruszenia prawa naturalnego, jest według filozofa, pozbawienie się szczęścia. Równocześnie postępowanie zgodnie z regułami prawa naturalnego, prowadzi do zasadniczej sprawiedliwości³⁸. W ujęciu Arystotelesa prawo naturalne to nakaz rozumu. Dla Stagiryty prawo stanowione i prawo naturalne są środkami do osiągnięcia celu, jakim jest szczęście człowieka. Różnica między dwoma rodzajami prawa ma miejsce na wielu poziomach. Jednym z rozbieżnych elementów jest zakres obowiązywania. Prawo naturalne posiada powszechny charakter, co oznacza, że obliгуje każdą osobę. Natomiast prawo stanowione dotyczy ludzi wolnych i można zostać go

³⁵ Por. A. Szadok-Bratuń, M. Bratuń, *Z rodowodu klasycznego prawa naturalnego*, „Studia Prawa Publicznego”, 2019, nr 3(27), s. 15; R. Tokarczyk, *Klasyki praw natury*, Lublin 2009, s. 52–54.

³⁶ Por. tamże, s. 18.

³⁷ Por. tamże, s. 24; Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, tłum. D. Gromska, Warszawa 2007, 1131a–b, 1178b.

³⁸ Por. Jaskiernia, *Spór*, s. 109.

pozbawionym³⁹. Ponadto zgodnie ze swoją specyfiką prawo naturalne nie zostało nadane przez żadnego człowieka. Nie jest prawem spisanim, lecz zawartym w rozumnej naturze ludzkiej.

Stoicyzm zakładał istnienie prawa naturalnego. Według popleczników tej filozofii doktryna prawa stanowionego jest formą konkretyzacji prawa naturalnego. Wszakże dostęp do prawa naturalnego posiada każdy człowiek, dzięki naturalnej, rozumnej naturze. W opinii stoików wszyscy powinni dążyć do samodzielnego odczytywania nakazów prawa naturalnego⁴⁰.

Cyceron, polityk i filozof, podobnie jak poprzednicy, sporządził myśl, że prawo naturalne jest pierwotne, a także zakorzenione w naturze człowieka. Dzięki posiadanemu rozumowi każdy człowiek ma możliwość poznania go. Prawo naturalne jest uniwersalną i fundamentalną podstawą wszelkiego prawa. Cyceron stwierdzał, że prawo stanowione ma swoje jądro w prawie pierwotnym. Ponadto idąc głębiej, głosił, że to prawo stanowione, będące wtórne względem prawa naturalnego, powinno mu podlegać⁴¹.

Prawo naturalne zostało przyjęte i rozwinięte przez filozofię chrześcijańską. Tomasz z Akwinu podjął się oraz dopracował doktrynę o prawie naturalnym. Zdaniem Akwinaty treść tego prawa zawarta jest w nakazie „dobro należy czynić – a zła unikać”. Wszelkie imperatywy prawa naturalnego ujęte są w tej prostej zasadzie i opierają się na ludzkiej rozumności⁴². Tomasz forsował opinię, że istnieje w człowieku naturalny dynamizm, nakierowujący na dobro. Jest to pewnego rodzaju głos wewnętrzny, polecający: „czyń dobro”. Ten pierwotny impuls usytuowany jest w człowieku. Tomasz stwierdzał, że każda substancja zmierza do adekwatnego sobie dobra.

W wizji myśliciela dobro właściwe ludziom realizuje się w trzech aspektach: trosce o własny byt, dążeniu do przekazania życia biologicznego poprzez zrodzenie potomstwa oraz pragnieniu rozwoju w społeczeństwie.

³⁹ Zob. P. Radziwiński, *Prawo naturalne jako fundament współczesnych systemów prawnych*, Wrocław 2017, s. 137.

⁴⁰ Zob. tamże, s. 140–141; M. Maciejewski, *Odniesienia między prawem naturalnym i stanowionym w wybranych doktrynach filozoficznych, politycznych i prawnych*, w: *Pozytywizm prawniczy i szkoła prawa natury: tradycje sporu i jego współczesne implikacje*, red. Ł. Michaj, P. Kaczmarek, Wrocław 2010, s. 15–16.

⁴¹ Zob. Radziwiński, *Prawo naturalne*, s. 143–149; M.T. Cyceron, *O Państwie. O Prawach*, t. 1, przeł. I. Żółtowska, Kęty 1999, 6.18.

⁴² Kurasz, *Czy istnieje*, s. 46.

„Krapiec te trzy skłonności nazywa pierwszymi analogicznymi realizacjami prawa naturalnego i określa je odpowiednio jako: pęd i prawo do zachowania życia; prawo do przekazywania życia; prawo do życia we wspólnocie”⁴³. Według Tomaszowej filozofii prawo naturalne jest wieczne, zakorzenione w nas. Nie pełni roli ludzkiej konwencji czy wytworu, lecz pochodzi z samej natury rzeczy. Filozof uważał, że naturą osoby kierują pewne prawa, umocnione w niej przez Stwórcę i możliwe do odkrycia dzięki rozumowi. Zgodnie z tym założeniem funkcjonujące w człowieku prawa są przez niego przyjmowane, a także odkrywane⁴⁴.

W późnośredniowiecznej wizji filozoficznej pojawiła się odmienna koncepcja prawa naturalnego. Wzorzec ten zakładał, iż prawo naturalne nie jest pewnym obiektywnym porządkiem, lecz indywidualną własnością osoby ludzkiej. Jednakże mimo różnej wizji oba przekonania biorą pod uwagę istnienie praw przynależnych osobie i wynikających z ludzkiej natury. Prawo naturalne może być rozumiane jako wewnętrzna własność natury człowieka, jak również zobowiązanie moralne względem drugiej osoby⁴⁵.

Hugo Grocjusz – holenderski prawnik, uznawany za ojca nowożytnej teorii prawa naturalnego – spostrzegł, że prawo nie powinno opierać się wyłącznie na ustawodawstwie. Idąc tym tropem, podał, że tylko odwołanie się do obiektywnych, niezależnych od woli człowieka praw jest w stanie zapewnić międzynarodowy pokój i dobrobyt. Prawa, wynikające z natury człowieka, powszechne, uniwersalne, a także jednostkowe są według prawnika wyłączną możliwością zapewnienia pokoju⁴⁶.

Można zatem wychwycić swoistą cykliczność zainteresowania prawem naturalnym, co stanowi jeden z argumentów, świadczących o słuszności i uniwersalności tego prawa⁴⁷. Spoglądając na historię, większość teorii prawa opierała się na założeniu, że prawo musi brać za podstawę etykę i politykę. Propagatorami takiego myślenia byli filozofowie, tacy jak: Platon, Arystoteles, Augustyn czy Tomasz z Akwinu⁴⁸. Prawo naturalne

⁴³ Por. tamże, s. 47.

⁴⁴ Zob. Radziński, *Prawo naturalne*, s. 166–170; Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 13, przeł. P. Bełch, Londyn 1986, s. 21–22.

⁴⁵ Por. Radziński, *Prawo naturalne*, s. 177–178; M. Płotka, *Praktyczystyczna koncepcja filozofii człowieka jako podstawa rozumienia prawa naturalnego (na przykładzie ujęcia Pawła z Worcestera)*, „Rocznik Tomistyczny”, 1(2012), s. 161.

⁴⁶ Konieczna, *Prawo naturalne*, s. 24.

⁴⁷ Zob. Łukasińska, Łukasiński, *Autorytarne prawa*, s. 18.

⁴⁸ Por. Sopiński, *Natural Law*, s. 54.

nieprzypadkowo integruje prawo z moralnością. Podejście prawnonaturalne spaja postulaty indywidualne i społeczne, komasując je w jeden system, dążący do wspólnego dobra oraz sprawiedliwości. Inicjatywa prawa naturalnego ma na celu zarówno korzyści dla jednostki, jak i pożytek dla ogółu⁴⁹.

4. Nowa teoria prawa naturalnego

Australijski profesor John Finnis, przedstawiciel „nowej teorii prawa naturalnego”, odczytuje Tomaszową filozofię w zupełnie nowym świetle. Nie jest to jedynie ponowne zgłębienie teorii Tomasa, lecz próba sformułowania nowatorskiej, bardziej aktualnej teorii prawa na kanwie tej już dobrze znanej⁵⁰. Kolejnym przedstawicielem współczesnego prawa naturalnego jest Javier Hervada, hiszpański uczonek, który również pragnie sprecyzować nową koncepcję prawnonaturalną, kompatybilną z dzisiejszymi problemami prawnym. Teoria Hervady intencjonalnie ma być fundamentem dla każdego systemu prawnego. Obecny pogląd prawnonaturalny miałby istnieć jako obiektywny parametr oceny prawa oraz praktyczne narzędzie do weryfikacji konkretnych przypadków. Wizje Johna Finnisa i Javiera Hervady są zgodne co do przesłanki prymatu osoby nad prawem, czyli uznania osoby za „filar” wszelkiego prawa, przyczynę powstania prawa i najwyższą wartość⁵¹.

Z perspektywy teorii prawa naturalnego człowiek jest źródłem wszelkiego prawa. Według tej koncepcji osoba stanowi część tegoż prawa i to dla niej jest oraz powinno zawsze być ono tworzone. „Napisany przez Johna Finnisa słynny esej «The Priority of Persons» pokazał, że w normatywizmie Hansa Kelsena jako teorii prawa nie ma w ogóle miejsca dla człowieka rozumianego jako osoba”⁵². Rafael Domingo – autor *The New Global Law* – również zgadza się, co do twierdzenia, że pojęcie osoby należy przywrócić nauce prawa. W opinii prawnika anglosaskiego orzecznictwo odebrało osobie przysługujące jej znaczenie. Jak głosi Hans Kelsen, osoba nie jest rzeczy-

⁴⁹ Por. tamże, s. 57–60.

⁵⁰ Por. tamże, s. 61; M. Sopiński, *Rozumowanie prawnicze jako rozumowanie praktyczne w świetle nowej teorii prawa naturalnego Johna M. Finnisa*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej”, 2020, nr 1(21), s. 85.

⁵¹ Por. Sopiński, *Natural Law*, s. 62.

⁵² Por. tamże, s. 63: „Written by John Finnis, the famous essay *The Priority of Persons* showed that Hans Kelsen’s normativism as a theory of law has no place at all for the human being understood as a person”.

wistością naturalną, ale jedynie konstruktem prawnym. Według autora nie funkcjonuje ona faktycznie, lecz zaledwie w terminologii prawnej. Jednak Kelsen w swoich rozważaniach popełnia nieścisłość, zakładając, że nauka prawa nie powinna zapomnieć, że została stworzona przez osoby ludzkie i dla nich. Zatem osoba jako pojęcie poprzedza naukę prawa⁵³. Bez trudu można dostrzec, iż Kelsen w swoich wnioskach zarazem nadaje wartość osobie ludzkiej i również jej zaprzecza.

5. Prawo naturalne a godność człowieka

Godność ludzka jest jednym z pojęć uważanych za uniwersalne. Nie jest przez wszystkich jednoznacznie rozumiana, lecz jest istotna dla całej ludzkości. Zagadnienie godności ludzkiej omawiane jest w dyskusjach ogólnowiatowych i dokumentach międzynarodowych. Godność z perspektywy moralnej, etycznej jest koniecznym atrybutem natury ludzkiej. Tak rozumiana godność jest niezbywalna, niezależnie od prawa, ustawy czy czyjejkolwiek woli. Godność jest przynależna człowiekowi z zasady jego natury. Jest to wartość specyficznie ludzka i podstawowa⁵⁴.

Wiele teorii wywodzi prawo naturalne z twierdzenia o godności człowieka, rozumianej jako wewnętrzna wartość osoby, niezależna od czasu, pochodzenia czy zasług. Godność jest niezbywalna, powszechna i wpisana w istotę ludzką. Prawo naturalne, w swoim założeniu, ma bronić godności człowieka⁵⁵.

Godność człowieka w koncepcji prawnonaturalnej staje się podwaliną wszystkich praw, przynależnych osobie. Jest ona uniwersalna, wrodzona i nienaruszalna. Osoba jako źródło, cel i fundament prawa jest najważniejszym pojęciem dla idei prawnonaturalnej. Na dobro wspólne składa się dobrostan poszczególnych członków wspólnoty, który może zaistnieć poprzez wzajemne poszanowanie swoich praw. Godność osobista ma charakter głównej osi i podstawy praw człowieka, będących odzwierciedleniem prawa naturalnego⁵⁶.

Projekt oparty bezpośrednio na prawie naturalnym i stwierdzeniu o godności człowieka to właśnie manifest praw człowieka, który odgrywa

⁵³ Por. tamże.

⁵⁴ Por. K. Zegartowska, *Moralne aspekty zapłodnienia in vitro*, Kraków 2023, s. 79.

⁵⁵ Por. Łukasińska, Łukasiński, *Autorytarne prawa*, s. 17–18; M. Sadowski, *Godność człowieka – aksjologiczna podstawa państwa i prawa*, „Studia Erasmiana Wratislaviensia”, 2007, z. 1, s. 8, 13–15.

⁵⁶ Por. tamże, s. 63–64.

kluczową rolę w międzynarodowych sporach oraz różnych strukturach prawnych. Powszechna zgoda, co do istnienia i potrzeby nazwania ogólnoludzkich zasad, kierujących społeczeństwem, zaowocowała Deklaracją Praw Człowieka. Mimo ogólnej aprobaty względem praw człowieka istnieją znaczące rozbieżności w kontekście rozumienia i zakresu tych praw w różnych państwach⁵⁷. Deklaracja Praw Człowieka mówi o tym, że wszystkie istoty ludzkie są wolne i równe, jeśli chodzi o godność oraz prawo. Prawa człowieka po spisaniu ich, a także stworzeniu deklaracji, zaczęły funkcjonować w systemie prawnym wielu państw. Intencją takiego działania było umożliwienie ochrony praw człowieka.

W preambule Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka czytamy, że „uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków rodziny ludzkiej stanowi podstawę wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie”⁵⁸. Deklaracja wskazuje na konieczność uznania i poszanowania powszechnej godności ludzkiej i praw, które z niej wynikają. Zbiór praw i obowiązków człowieka, które są zawarte w deklaracji mają za zadanie chronić zarówno jednostki jak i całą wspólnotę ludzką⁵⁹.

6. Prawo naturalne a teologia

Teologia głosi, że prawo naturalne zostało człowiekowi dane przez Boga wraz z aktem stworzenia. Człowiek stworzony na obraz i podobieństwo Boga przewyższa wszelkie ziemskie istoty i jako jedyne stworzenie ma możliwość odkrycia praw kierujących światem. Swoją wyjątkowość zawdzięcza Stwórcy, który stworzył człowieka na swoje podobieństwo. Człowiek został wyposażony w rozum i wolność, dzięki którym może decydować o sobie i być odpowiedzialnym za swoje działanie⁶⁰.

Chrześcijanie wierzą, że świat został stworzony dla człowieka. Człowiek jest celem i ukoronowaniem całego stworzenia. Jan Paweł II w swoim wystąpieniu powiedział: „człowiek został obdarowany światem przez Boga. Równocześnie zaś ten sam człowiek w swoim człowieczeństwie zostaje obdarowany szczególnym obrazem i podobieństwem Boga. Oznacza to nie

⁵⁷ Por. tamże; s. 68–69; Jaskólska, *Treść powszechnej*, s. 49–50.

⁵⁸ Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, Paryż 1948, preambuła.

⁵⁹ Por. W. Słomski, *Godność osoby ludzkiej*, „Społeczeństwo i Edukacja. Międzynarodowe Studia Humanistyczne”, 2010, nr 2, s. 27–35.

⁶⁰ Por. Zegartowska, *Moralne aspekty*, s. 83.

tylko rozumność i wolność jako konstytutywną właściwość natury ludzkiej⁶¹. W innej wypowiedzi Jan Paweł II stwierdził, że prawo naturalne może być przestrzenią do wspólnego dialogu ludzi wiary z całym społeczeństwem, również wyznawcami innych religii i przedstawicielami różnych kultur⁶².

Przedstawiciele Kościoła podkreślają potrzebę zgłębiania prawa naturalnego i dialogu między Kościołem a społeczeństwem. Benedykt XVI wzywał do poszukiwania prawdy, wspólnej dla wszystkich ludzi⁶³.

Warto podkreślić, że według teologii prawo naturalne jest dostępne dla każdego człowieka. Prawa naturalne i obowiązki, które z nich wynikają, są poznawalne przez ludzki rozum, a nie jedynie dzięki wierze czy Objawieniu Bożemu. Człowiek odkrywa prawa natury poprzez dążenie i poszukiwanie obiektywnego dobra.

Prawo naturalne inaczej jest postrzegane z punktu widzenia etyki i filozofii, a inaczej od strony teologicznej, jednakże sama treść oraz sens pozostają *de facto* takie same. Substratem praw naturalnych na gruncie etycznym jest natura człowieka, z kolei w ujęciu teologicznym, rdzeniem prawa jest Bóg, który daje człowiekowi naturę⁶⁴.

Moralność chrześcijańska odwołuje się do rozumu ludzkiego, ponieważ wierzy, że Bóg dał człowiekowi rozum i możliwość odkrywania prawd, które Bóg ustanowił dla tego świata. Jak pisał św. Ireneusz: „od początku Bóg zakorzenił w sercach ludzi zasady prawa naturalnego”⁶⁵. Teologia stwierdza, że prawo naturalne zapisane jest w sercu człowieka przez Stwórcę, a ukazuje się dzięki rozumowi. Święty Tomasz, o którym było już wspomniane podaje, że prawo naturalne (*lex naturalis*) jest obecnością prawa wiecznego w istocie rozumnej⁶⁶.

7. Kwestie sporne

Współczesne prawo musi znaleźć obiektywny parametr, odnośnik, do którego będzie się mogło odwołać. Przez wieki za taki neutralny

⁶¹ B. Gacka, *Godność osoby i godność narodu*, „Rocznik Teologii Katolickiej”, 4(2005), s. 20–21.

⁶² Por. Z. Grocholewski, *Prawo naturalne w doktrynie Kościoła*, SnR, 15(2011), nr 1–2, s. 107.

⁶³ Por. tamże, s. 108.

⁶⁴ Por. Filipiuk, *Prawo naturalne*, s. 13.

⁶⁵ Ireneusz z Lyonu, *Adversus haereses*, tłum. J. Brylowski, Pelplin 2018, 4,15,1 (*Źródła wiary*).

⁶⁶ Por. Grocholewski, *Prawo naturalne*, s. 111.

wskaźnik uchodziło właśnie prawo naturalne. „W ostatnich czasach, wśród teoretyków i filozofów prawa, niektórzy nie uznają ściśle prawa naturalnego, jak Lon L. Fuller, John Rawls, Ronald Dworkin i Robert Alexy, ale są też tacy, którzy je uznają i propagują, jak Javier Hervada, Rafael Domingo, Michel Villey, Germain Grisez, John Finnis i Robert P. George”⁶⁷. Prawo naturalne jest odkrywane dzięki poszukiwaniom norm prawa, bezstronnych reguł i miary prawa stanowionego.

Poglądy zaprzeczające istnieniu lub sensowności wykładni prawa naturalnego opierają się na dwóch podstawowych aspektach. Jednym z nich jest zbytnia ogólność tego prawa i brak możliwości dookreślenia go. Natomiast drugi czynnik dotyczy kulturowego ukształtowania natury człowieka. Według części myślicieli, społeczeństwo oraz kultura, uformowały prawa rządzące człowiekiem i nazwały je naturalnymi. Prawa te, zgodnie z tą koncepcją, nie są odkryte, ale narzucone przez społeczeństwo⁶⁸.

Podstawowym prawem naturalnym, a także prawem człowieka jest prawo do życia. Zdecydowana większość naukowców zgodzi się z tym twierdzeniem. Zagadnienie to jednak przysparza problemów, z dwóch powodów: jego zakresu i początku obowiązywania. Ustalenie tych kwestii związane jest bezpośrednio z dyskutowanymi współcześnie kwestiami bioetycznymi, takimi jak: aborcja czy eutanazja. Pytania, kto może decydować o ludzkim życiu i kiedy to życie w pełni się zaczyna, są podstawowymi oraz najżywiej omawianymi wątkami państwowymi, a także międzynarodowymi. Prawo do życia jako pojęcie ogólne stało się zarzewiem wielu fundamentalnych dyskusji na arenie państwowej i międzynarodowej. Różne interpretacje tegoż prawa prowadzą do licznych nieporozumień i sporów⁶⁹.

Mnóstwo jest teorii i uzasadnień prawa naturalnego. Jedna z nich odnosi się do sedna człowieczeństwa. Według niej prawo naturalne istnieje niezależnie od ludzkiej woli i ma swoje źródło w istocie człowieczeństwa. Myśl ta nie jest bezpośrednio skorelowana z religią czy wiarą, lecz bazuje na filozofii i poszukiwaniu definicji człowieka. Druga perspektywa jest

⁶⁷ Sopiński, *Natural Law*, s. 71 – „In recent times, among legal theorists and philosophers who have searched for some suprapositive legal parameter, some do not strictly recognize natural law, such as L.L. Fuller, John Rawls, Ronald Dworkin and Robert Alexy, but there are also those who acknowledge it, such as Javier Hervada, Rafael Domingo, Michel Villey, Germain Grisez, John Finnis, and Robert P. George”.

⁶⁸ Por. Tokarczyk, *Filozofia prawna*, s. 136.

⁶⁹ Zob. Łukasińska, Łukasiński, *Autorytarne prawa*, s. 15.

stricte teologiczna, mówi ona o nadprzyrodzonym charakterze prawa naturalnego. W tej wizji prawo jest przekazane przez Boga. Człowiek ma do niego dostęp dzięki rozumnej naturze otrzymanej przy stworzeniu. Natomiast Bóg jawi się jako dawca i „architekt” prawa naturalnego⁷⁰.

Między zwolennikami prawa natury a przeciwnikami klaruje się zdecydowana różnica zdań. Widać ją na kilku płaszczyznach. Kwestia podejścia do prawa stanowionego jest jedną z najbardziej spornych. Poplecznicy prawa naturalnego traktują je jako wyższe rangą od prawa stanowionego. Poprzez prawo naturalne oceniają i ferują zasady prawa stanowionego. Przeciwnicy natomiast nie dokonują wartościowania prawa, przepisy prawne przyjmują za fakty niepodlegające moralnemu osądowi. „Ponadto należy zaznaczyć, iż konkurujące z sobą koncepcje, tworzą odmienne teorie prawa”⁷¹.

* * *

Zarówno etyka jak i teologia zakładają, że prawo naturalne jest poznawalne przez ludzki rozum oraz dostępne dla wszystkich. Każdy człowiek powinien dążyć do przyswojenia prymarnych praw i kierowania się nimi we własnych osądach, a także w prawodawstwie. Prawo naturalne akcentuje podstawowe, fundamentalne wytyczne, do których człowiek ma obowiązek się stosować, uznając bezwzględną wartość oraz godność drugiej osoby. Dzięki swojej uniwersalności jest prawdopodobne, by służyło za wspólny grunt w dziedzinie pokoju i wzajemnego, międzynarodowego szacunku oraz prawa. Prawo naturalne może być również osią dla wszelkiego prawa stanowionego⁷².

Doświadczenia wojen i nadużycia władzy przez nieodpowiednich ludzi oraz autorytarne rządy, ukazały, jak ryzykowne jest traktowanie prawa stanowionego jako wyłącznego odniesienia. Prawo stanowione w charakterze źródła, wyznacznika zasad etyki i postępowania może stać się groźnym narzędziem w rękach niewłaściwych ludzi, posiadających władzę polityczną. Z drugiej zaś strony, wskutek pominięcia prawa naturalnego prawodawcom zaczyna brakować obiektywnego punktu zaczepienia dla każdego innego prawa⁷³. Społeczeństwo pozbawione

⁷⁰ Por. tamże, s. 17.

⁷¹ Tamże, s. 14.

⁷² Por. G. Bachanek, *Znaczenie prawa naturalnego we współczesnym świecie według J. Ratzingera/Benedykta XVI*, SSHT, 51(2018), nr 1, s. 124–125.

⁷³ Por. Grocholewski, *Prawo naturalne w doktrynie Kościoła*, s. 108.

wszelkich kompleksowych zasad nie posiada wspólnego mianownika i pola do wzajemnej komunikacji czy porozumienia. Relatywizm w dziedzinie ustawodawstwa nie jest zaledwie wewnętrznym problemem, lecz zagrożeniem dla integralności całego społeczeństwa. Jedną z elementarnych zasad prawa naturalnego jest powszechność, która chroni społeczeństwo, a także stanowi opokę wzajemnego porozumienia⁷⁴.

Dzisiaj w świecie, w którym relatywizm i subiektywizm są składnikami najważniejszych norm, determinujących społeczeństwo, niezbędne jest podkreślenie wagi obiektywnych, stałych i uniwersalnych praw. Niezależnie od przekonań, wiary czy kultury, każdy człowiek dąży do takich wartości, jak uczciwość oraz dobro. Mimo różnic w definiowaniu tych wartości jako społeczeństwo zmierzamy do osiągnięcia pokoju i ulepszania świata. Spisanie Deklaracji Praw Człowieka, a także wcielenie jej postanowień do prawodawstwa, jest tego najlepszym dowodem. Pragniemy, aby prawo było sprawiedliwe na całym świecie, a nie jest to możliwe bez nawiązania do obiektywnych zasad. Odwołując się jedynie do subiektywnego prawa państwowego, nigdy nie dojdziemy do wspólnego porozumienia. Prawo naturalne pozwala na rozstrzygnięcie sporów prywatnych, państwowych i ogólnonarodowych. Obejmuje ono najbardziej bazowe imperatywy ludzkiego postępowania oraz samej istoty człowieka, dlatego jest tak kluczowe oraz niezbędne.

NATURAL LAW TODAY

A philosophical and theological perspective

Keywords: human nature, human rights, natural law, constant law, universal law.

Abstract: The aim of this article is to indicate the topicality of the issue of natural law. The publication is focused on the presentation of philosophical and theological arguments. A vital aspect is the inclusive nature of both argumentations. The article attempts to address modern allegations posed on natural law. The role and significance of this right for society are emphasised. The concept of natural law is briefly introduced, along with its origin and the ensuing discussion. What is more, the article not only delineates prevailing philosophical positions, but also current directions of development of the idea of natural law.

⁷⁴ Por. Benedykt XVI, Przemówienie do uczestników zgromadzenia ogólnego Papieskiej Akademii «Pro Vita» *Bioetyka i naturalne prawo moralne*, 13 II 201, SnR, 15(2011), nr 1–2, s. 104.

The contemporary debate concentrates on the legitimacy of adducing the natural law in adjudication and seeking its new argumentation and prospect. The article affirms the fundamental role of natural law globally, with emphasis on international discussions. The need of further research and the establishment of new objective definitions is critical. The main reason of this publication is to raise awareness about the issue, illustrate the dilemma, and highlight the importance of the topic. To conclude, scientific discussions and ponderation on natural rights are of utmost importance in regard to resolving international disputes which concern every human being.

Sections: [Introduction] > 1. The idea of natural law > 2. Natural law and constituted law > 3. Natural law, short historical outline > 4. New theory of natural law > 5. Natural law and human dignity > 6. Natural law and theology > 7. Disputed issues > [Summary].

BIBLIOGRAFIA

- Benedykt XVI, Przemówienie do uczestników zgromadzenia ogólnego Papieskiej Akademii «Pro Vita» *Bioetyka i naturalne prawo moralne*, 13 II 201, SnR, 15(2011), nr 1–2, s. 103–105.
- Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, tłum. D. Gromska, Warszawa 2007.
- Cyceron M.T., *O Państwie. O Prawach*, t. 1, przeł. I. Żółtowska, Kęty 1999.
- Ireneusz z Lyonu, *Adversus haereses*, tłum. J. Bryłowski, Pelplin 2018 (*Źródła wiary*).
- Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 13, przeł. P. Belch, Londyn 1986.
- Agnosiewicz M., *Krótkie dzieje praw naturalnych*, <https://www.Racjonalista.PL/kk.php/s,2715> [25.03.2025].
- Bachanek G., *Znaczenie prawa naturalnego we współczesnym świecie według J. Ratzingera/Benedykta XVI*, SSHT, 51(2018), nr 1, s. 120–130.
- Butler P.W., *A Not So Distant Mirror: Federalism and the Role of Natural Law in the United States, the Republic of Ireland, and the European Community*, „Vanderbilt Journal of International Law”, 25(1992) nr 3, s. 429–470.
- Filipiuk M., *Prawo naturalne, prawo pozytywne, niepozytywistyczna koncepcja prawa. Moje refleksje na temat rozumienia tych pojęć i ich znaczenia dla współczesnego prawnika*, „Lubelskie Zeszyty Prawnicze”, 2016, nr 3, s. 4–16.
- Finnis J., *Grounding Human Rights in Natural Law*, „American Journal of Jurisprudence”, 60(2015), s. 199–225.
- Finnis J., *Natural Lights & Natural Rights: The Problem of the New Classical Natural Law Theory*, New York 2011.
- Gacka B., *Godność osoby i godność narodu*, „Rocznik Teologii Katolickiej”, 4(2005), s. 19–28.

- Gałkowski T., *Prawo naturalne fundamentem każdego prawa?*, „Annales Canonici”, 7(2011), s. 5–17.
- Gommer H., *The Resurrection of Natural Law Theory*, „Rechtstheorie”, 42(2011) nr 2, s. 249–271.
- Grocholewski Z., *Prawo naturalne w doktrynie Kościoła*, „Studia nad Rodziną”, 15(2011), nr 1–2, s. 107–129.
- Jaskiernia J., *Spór o istnienie naturalnego porządku prawnego*, „The Peculiarity of Man”, 2018 nr 27, s. 103–122.
- Jaskólska J., *Treść Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, „Człowiek w Kulturze”, 1998, nr 11, s. 49–97.
- Konieczna P., *Prawo naturalne, prawo pozytywne, niepozytywistyczna koncepcja prawa – rozważania związane z istotą tych pojęć i próba zdefiniowania ich roli w odniesieniu do działalności współczesnych prawników*, „Lubelskie Zeszyty Prawnicze”, 2016, nr 3, s. 18–33.
- Kość A., *Podstawy filozofii prawa*, Warszawa 2005.
- Krąpiec M.A., *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 2009.
- Kurasz A., *Czy istnieje prawo naturalne*, „Studia Elckie”, 9(2007), s. 48–49.
- Laskowski J., *Prawo naturalne*, PrKan, 34(1991), nr 1–2, s. 151–162.
- Łuszczzyńska M., Łuszczzyński A., *Autorytarne prawa naturalne? Kilka uwag o negatywnym potencjale pozytywnych idei*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem”, 39(2017), nr 2, s. 9–23.
- Maciejewski M., *Doktrynalne ujęcia relacji prawo naturalne – prawo stanowione od starożytności do czasów oświecenia*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa”, 8(2015), z. 2, s. 107–132.
- Maciejewski M., *Odniesienia między prawem naturalnym i stanowionym w wybranych doktrynach filozoficznych, politycznych i prawnych*, w: *Pozytywizm prawniczy i szkoła prawa natury: tradycje sporu i jego współczesne implikacje*, red. Ł. Michaj, P. Kaczmarek, Wrocław 2010.
- Moschella M., George R., *Natural Law*, w: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, red. Smelser N.J., Baltes P.B., Pergamon 2001, s. 320–324.
- Nycz P., *Współczesny prawnik wobec prawa naturalnego, pozytywnego i niepozytywistycznej koncepcji prawa*, „Lubelskie Zeszyty Prawnicze”, 2016, nr 3, s. 34–42.
- Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, Paryż 1948.
- Płotka M., *Praktycyistyczna koncepcja filozofii człowieka jako podstawa rozumienia prawa naturalnego (na przykładzie ujęcia Pawła z Worcestera)*, „Rocznik Tomistyczny”, 1(2012), s. 161–172.
- Radziwiński P., *Prawo naturalne jako fundament współczesnych systemów prawnych*, Wrocław 2017.
- Sadowski M., *Godność człowieka – aksjologiczna podstawa państwa i prawa*, „Studia Erasmiana Wratislaviensia”, 2007, z. 1, s. 8–28.

- Słomski W., *Godność osoby ludzkiej*, „Społeczeństwo i Edukacja. Międzynarodowe Studia Humanistyczne”, 2010, nr 2, s. 27–35.
- Sopiński M., *Natural Law Theory and its Benefits: Arguments for Adopting New Classical Natural Law Theory Based on a Priority of Persons*, „Prawo i Więź”, 2023, nr 3(46), s. 53–76.
- Sopiński M., *Rozumowanie prawnicze jako rozumowanie praktyczne w świetle nowej teorii prawa naturalnego Johna Finnis’a*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej”, 2020, nr 1(21), s. 84–101.
- Stachewicz K., *W poszukiwaniu podstaw moralności. Tomistyczna etyka prawa naturalnego a etyka wartości Dietricha von Hildebranda*, Kraków 2001.
- Szadok-Bratuń A., Bratuń M., *Z rodowodu klasycznego prawa naturalnego*, „Studia Prawa Publicznego”, 2019, nr 3(27), s. 9–27.
- Szadok-Bratuń A., *Czy prawo naturalne wiąże administrację publiczną? Uwagi wprowadzające*, w: *Administracja publiczna pod rządami prawa. Księga pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin prof. zw. dra hab. Adama Błasia*, red. J. Korczak, Wrocław 2016, s. 465–479.
- Tokarczyk R., *Filozofia prawna. W perspektywie prawa natury*, Białystok 1996.
- Tokarczyk R., *Klasycy praw natury*, Lublin 2009.
- Tokarczyk R., *Universal Dimensions of Natural Law*, „Dialogue and Humanism”, 4(1994), nr 2–3, s. 127–137.
- Waśkiewicz H., *Historia teorii prawa naturalnego*, „Roczniki Filozoficzne”, 2(1969), s. 69–89.
- Wroczyński K., *Niedoskonałe prawa a prawo naturalne*, „Ethos”, 16(2003), nr 1–2(61–62), s. 40–48.
- Zarębski T., *Filozoficzne koncepcje prawa z punktu widzenia młodego prawnika*, „Lubelskie Zeszyty Prawnicze”, 2016, nr 3, s. 43–53.
- Zegartowska K., *Moralne aspekty zapłodnienia in vitro*, Kraków 2023.